

PREVENCE JAKO PŘEDPOKLAD ÚSPĚCHU PRACÍ PŘI PŘÍRODNÍ KATASTROFĚ

MARIE-THÉRÈSE VARLAMOFF

RESUMÉ:

Srpnové záplavy v roce 2002, které postihly střední Evropu, měly tak tragické následky, že vedly řadu kulturních institucí k tomu, aby se z této situace poučily a počítaly s realizací rozsáhlejších preventivních opatření pro případ dalších přírodních katastrof.

Na možných rizicích a opatřeních, která jim pomohou zabránit a lépe se s nimi vyrovnat, si vysvětlíme, jak sestavit plán mimořádných opatření. Pak se budeme zabývat tím, co se stane, když dojde k přírodní katastrofě: jak se odhadují škody a co je třeba udělat nejdříve, jaká strategie reakce na přírodní katastrofu je nejlepší, a poskytneme i rady týkající se záchranných operací. Nakonec se pokusíme ukázat, jak se poučit z toho, co se stalo, poukážeme na nejčastější obtíže, s nimiž se záchranáři potýkají, a to i když existuje plán mimořádných opatření.

Jako příklad bude uveden krátký přehled opatření proti předpokládaným záplavám v Paříži. Na závěr uvedené informace o Mezinárodním výboru Modrého štítu (Blue Shield) a jeho dlouhodobých cílech snad pomohou zdůraznit význam budoucí spolupráce.

Úvod

Záplavy, které loni v létě postihly Českou republiku, patří k nejvýznamnějším pohromám, které utrpělo kulturní společenství. Není třeba zdůrazňovat, že tato situace byla nepředvídatelná. Po dvou sériích silných dešťů byla půda nasáklá vodou, což ovlivnilo řeku Vltavu a její přítoky. Geografická poloha Prahy a nevyhovující systém přehradních hrází postavený v padesátých letech celou situaci ještě zhoršily. V pondělí 12. srpna už nebylo pochyb, že se odehrává velká katastrofa. Situace v různých kulturních institucích se lišila. Národní knihovna, jejíž sbírky jsou uchovávány ve třech různých budovách, musela na různých místech řešit odlišné situace. Tak například v Klementinu, které se nalézá blízko Vltavy na Starém Městě, byly nejzávažnější škody způsobeny na technickém vybavení, nikoliv na sbírkách, které byly již dříve ze sklepních prostor odstěhovány. Naštěstí měla Národní knihovna plán mimořádných opatření již z předcházejícího roku. Bohužel ne všechna opatření byla realizována. I přesto však plán vyšel a oddanost

personálu byla příkladná. V neratovickém depozitáři zůstala většina knih na policích a nebyla znečištěna. Tisíce knih pak byly přepraveny do kladenských mrazíren 30 km od Prahy, kde byly zmrazeny.

Pokud jde o archivy, zdá se, že nejvíce poškozen byl architektonický archiv Národního technického muzea a Vojenský historický archiv.

Zdánlivě tedy situace, která byla opravdu velmi dramatická, byla pod kontrolou. Všechny fotografie z doby povodně a bezprostředně po ní ukazují, že mnoho institucí bylo připraveno a učinilo opatření. Ale katastrofa byla tak závažná, že se lidé cítili bezmocní. Kromě toho se vzájemná komunikace zkomplikovala výpadkem proudu a omezeným přístupem do zasažených oblastí. O deset měsíců později nastává čas se z této katastrofy poučit. Řada mých českých kolegů bude popisovat svůj experiment a stav poškození a záchranných operací. Mým cílem je dnes zdůrazňovat prevenci, aby v budoucnu bylo možno na přírodní katastrofy reagovat lépe a efektivněji provádět záchranné práce. Podle mého názoru existují dva hlavní okruhy problémů, které by měly být vzaty do úvahy: plánování mimořádných opatření pro případ katastrofy a spolupráce.

Když přijde přírodní katastrofa, je třeba rychle učinit řadu rozhodnutí a podle stanovené strategie zahájit záchranné práce. Podle výkonnosti záchranného týmu budou záchranné operace buď snazší, nebo komplikovanější.

Z loňských povodní jsme se hodně poučili. Francouzům například pomohly sestavit plán mimořádných opatření pro případ povodně v Paříži pro všechny budovy, které by takovou povodní mohly být postiženy. Největším poučením, které povodně přinesly, však je nezbytnost spolupráce. Proto bych chtěla říct více o konečných cílech ICBS ve vztahu k ochraně kulturního dědictví v případech přírodních katastrof, ale i ozbrojených konfliktů.

I PREVENCE

Prvním krokem pro prevenci katastrof je vyhodnotit možná rizika. Všichni víme, která rizika hrozí: škody způsobené požáry, povodněmi, chemickými útoky, výpadky proudu a časem jsou následkem

buď úmyslu ničit (válka, terorismus, vandalismus) nebo neopatrnosti (závady budov, nedostatečná údržba, špatné skladovací podmínky, špatná kontrola prostředí) nebo prostě přírody. V takovém případě jim říkáme přírodní katastrofy, mezi něž se počítá zemětřesení (Alžírsko, Turecko), sesuvy půdy, povodně, hurikány, bouře, sopečné výbuchy, tsunami apod.

Nestačí jen vědět, že hrozí to či ono riziko. Rizika je důležité vyhodnotit. To lze pomocí dokumentace minulých katastrof a výpočtu četnosti jejich výskytu. Je také důležité stanovit hierarchii rizik a katastrof, které způsobují. Díra ve střeše, i když jí teče do budovy voda pokaždé, když prší, představuje jinou hrozbu než zaplavení budovy stojící u řeky, jejíž hladina nebezpečně stoupá po každém silném dešti. Díru ve střeše lze snadno opravit, ale budovu nelze přemístit, nelze ani snížit hladinu vody v řece.

To vede k definici typů opatření, jaká by měla být učiněna, podle uvažovaných druhů rizik. Existují tři různé druhy opatření:

- opatření vztahující se ke geografické nebo topologické poloze budovy;
- opatření týkající se budovy samotné;
- opatření týkající se vybavení.

Většina z vás pracuje v budovách, které byly postaveny před dlouhou dobou, a nejste odpovědní za výběr jejich polohy. Všechna preventivní opatření, která můžete učinit, jsou odvozena od předem dané situace, které se musíte přizpůsobit. Ti šťastní z vás, kdo mají v ruce projekt na výstavbu budovy a mohou promluvit do výběru jejího umístění, jsou v podstatně lepší situaci. Přirozeně by se měli vyhýbat lokalitám, které představují riziko povodně nebo sesuvu půdy. Měli by se co nejvíce vyhýbat místům se seismickou aktivitou nebo častým výskytem hurikánů a měli by budovu umístit spíše do mírného pásma než do pásma subtropického nebo polárního. Ale dost snění, možnost takového výběru nikdy mít nebudeme. Můžeme se maximálně snažit vybrat, co se zdá být nejlepší, abychom se vyhnuli nejhoršímu, i když to vždycky nemusí být právě varianta absolutně nejlepší. Tak například když město Paříž nabídlo „zdarma“ pozemek na výstavbu BnF, nebylo to právě ideální místo pro knihovnu, protože leželo poblíž řeky, která představovala trvalé riziko zaplavení. Proto byla učiněna všechna opatření, aby byla budova úplně nepropustná pro vodu, dokonce i v případě rozsáhlé povodně.

Opatření druhé skupiny se týkají budovy samé. Existují dva typy opatření, ať už působíte ve staré budově, nebo zamýšlíte postavit budovu novou. V prvním případě musíte budovu řádně prohlédnout od sklepa po střechu včetně dveří, oken, ale i nejbližšího okolí (jsou tam stromy, hmyz, vodní nádrže, silnice, apod., které by mohly ovlivnit prostředí, například zrychlit šíření požáru?) a opravit všechno, co je

poškozené, jako například okapy a kanalizační řady, topení, elektrické spotřebiče a domovní instalace. Ale to ještě nestačí. Musíte také zkontrolovat vybavení budovy. Jsou police patřičně upraveny, a z jakého jsou materiálu? Vede nad nimi potrubí? Zvláštní pozornost je potřeba věnovat sprinklerům. Jsou pravidelně kontrolovány?

V případě nové budovy je to samozřejmě snazší. Aby v budoucnosti nedošlo ke katastrofě, stačí jen učinit řadu předběžných opatření.

Třetím nejdůležitějším preventivním opatřením zůstává plán krizových opatření. Mnoho lidí mi položilo otázku, jestli existuje nějaký model pro vypracování plánu krizových opatření, toho, co je nejdůležitější. Každý plán krizových opatření je jiný, protože každý musí brát v úvahu specifickou instituci, budovu, země. Existuje řada modelů pro plány krizových opatření, mnoho z nich je k dispozici i na internetu. Většinu z nich sestavili anglicky mluvící kolegové, většinou z Británie, Ameriky nebo Austrálie.

Takže pokud začnete uvažovat o sestavení vlastního plánu mimořádných opatření, nejlepší bude pozorně si prostudovat tři nebo čtyři z nich, a pak se teprve dát do práce. Následně bude potřeba vzít do úvahy, jaké zdroje máte k dispozici: personální, finanční, vybavení apod., a konečně je zásadní definovat priority v rámci svých sbírek, protože si musíte být plně vědomi toho, že v případě náhlé a velké pohromy nebudete moci zachránit celou sbírku. Na tomto základě se vám pokusím dát několik důležitých rad, co by váš plán krizových opatření měl zahrnovat.

Plán krizových opatření je písemný dokument (toto je velmi důležitý bod) zahrnující opatření, která je potřeba přijmout pro případ živelní katastrofy, a postupy, které je nutné při krizových událostech dodržovat. Kromě přehledu krizových opatření a doporučení obsahuje také aktualizovaný seznam lidí, které bude třeba při krizových situacích kontaktovat, mezi nimiž jsou dodavatelé a poskytovatelé služeb. Plán krizových opatření musí také obsahovat specifikaci sbírek, které budou zachraňovány přednostně, a půdorysný plán budovy s vyznačením těchto sbírek a technicky a strategicky citlivých bodů (hlavní uzávěry elektriny a vody, hasicí přístroje apod.).

Plán krizových opatření je určen pro všechny zaměstnance instituce, ale bude neúčinný, pokud ho za svůj nepřijme i vedení. Různí zaměstnanci budou mít odpovědnost za konkrétní věci podle svých schopností, nikoliv podle postavení v instituci. Proto člověkem, který bude určovat, jaké vodou poškozené knihy by měly být evakuovány z regálů, by měl spíše být skladník pracující v knihovně dvacet let, než teprve nedávno jmenovaný zástupce ředitele. Stejně tak by bylo zbytečné, aby se ředitel sám vydal zachraňovat dokumenty. Jeho úkolem bude koordinovat krizová opatření (například s hasiči) a udržovat kontakt s místními, okresními či celostátními orgány (od starostů přes hejtmány až k ministrům).

Pokud nebude vedení od počátku zapojeno do vypracování a realizace plánu krizových opatření, vystavujeme se riziku, že přijdeme o nezbytné zdroje financování:

- pro nákup vybavení pro případ mimořádných opatření;
- pro výměnu určitých strukturních prvků a patřičné vybavení budovy

a že nebudeme schopni dosáhnout:

- vyškolení personálu (reakce na pohromu, manipulace s poškozenými sbírkami...);
- sestavení seznamu priorit pro postup zachraňování;
- kontaktu s místními úřady a bezpečnostním a požárním sborem;
- každodenní aktualizace plánu krizových opatření, která je věcí zásadní důležitosti.

Plán krizových opatření musí obsahovat seznam:

- telefonních čísel policie, hasičů a záchranné služby;
- lidí v knihovně, kteří budou schopni pomoci v případě nouze, včetně rozsahu jejich zásahu. Tento seznam bude také určovat, za co bude kdo odpovědný, hlavně složení různých záchranných týmů a jak lze jednotlivé lidi rychle kontaktovat (jméno/domácí adresa, adresa zaměstnání/telefonní čísla: domů, do práce, na mobil);
- externích pracovníků, kteří mohou poskytnout pomoc, včetně
 - pracovníků okolních kulturních institucí,
 - poradců,
 - dobrovolníků,
- dodavatelů (lepenky, savých papírů, rukavic, ručníků...);
- poskytovatelů služeb (dopravců, mrazírenských společností, dekontaminačních středisek...).

Plán by měl také zahrnovat rozpočtová a administrativní opatření pro případ mimořádné situace a kopie pojistných smluv. A konečně by měl uvádět podrobnosti o záchranných postupech a pokyny pro zaměstnance týkající se:

- umístění sbírek;
- hierarchie zachraňování;
- manipulace s poškozenými sbírkami podle typů poškození a dokumentů.

Navíc by měl plán krizových opatření zahrnovat plán budovy, umístění technických prostředků (hlavního uzávěru vody, elektřiny, hasicích přístrojů, nouzových východů).

Když se sestavuje plán krizových opatření, je třeba vybavit se materiálními prostředky umožňujícími instituci vyrovnat se s katastrofami, i malými, které jsou nejčastější, co nejrychleji a co nejefektivněji. Umístění záchranných prostředků a vozíků společně s dalším vybavením pro případ pohromy na strategicky citlivých místech budovy pomůže zabránit pozdějším ztrátám času.

V případě velké katastrofy, jako je například požár, výbuch nebo bombový útok, může dojít

k částečnému nebo úplnému zničení sbírek a jejich inventurních soupisů či katalogů. V závislosti na použitelném rozpočtu a hodnotě těchto věcí je prozřetlivější udělat si kopie nejdůležitějších dokumentů a uložit je mimo budovu. To se doporučuje hlavně u katalogů. Kopie pomohou udělat si přesnou a podrobnou konečnou představu o tom, co bylo zničeno, a někdy v budoucnu se tím usnadní reorganizace sbírky, buď akvizicí dokumentů, které jsou ještě k dispozici na trhu, nebo výrobou jejich duplikátů (na mikrofiše nebo digitální média) pomocí sbírek jiných knihoven.

Dokonalý plán krizových opatření neexistuje. Ocenit jeho efektivnost a odhalit jeho nedostatky můžeme nejlépe tak, že si sestavíme přehled následků případné katastrofy. Chybám je také možné předcházet, když budeme používat zdravý rozum. Už jsme řekli, že plán krizových opatření je písemný dokument, ale od teorie k praxi je dlouhá cesta. Proto bude potřeba vyškolení zaměstnance. Teoretickou přípravu a školení o tom, jak předcházet potenciálním rizikům, musí doplnit praktické a technické semináře. Témata mohou zahrnovat například zacházení s poškozenými dokumenty. To je důležitý krok vyžadující čas a peníze. Je to však jediný způsob, jak zajistit, aby byly záchranné jednotky schopny v případě krizových situací fungovat opravdu efektivně.

Vypracováním plánu práce zdaleka nekončí. Dále je nutno:

- seznámit s plánem všechny zaměstnance:
 - umístěním plánu na strategických místech;
 - distribucí karet s technickými pokyny pro záchranné operace příslušným službám (restauračtorským dílnám, skladům...);
- pravidelně plán aktualizovat. Přitom je třeba věnovat zvláštní pozornost seznamům, adresám a telefonním číslům. Při této práci je nutné věnovat zvýšenou pozornost detailům a ve velkých institucích může zabrat mnoho času. Pro tuto práci by měl být určen jeden vedoucí;
- podle možností provádět testování a testy pravidelně opakovat;
- vytvořit organizované týmy: dobrovolníky, kteří, ať už jsou zaměstnanci, nebo ne, se budou muset řídit pokyny vedoucích týmů, kteří budou zase plnit pokyny osoby odpovědné za záchranné operace;
- sestavit seznam lidských zdrojů, zdrojů vybavení a služeb, které jsou k dispozici mimo pracoviště, a pravidelně jej aktualizovat. Osoba odpovědná za sestavení těchto seznamů může být současně pověřena i jejich aktualizací.

Plán krizových opatření je částečně důvěrný dokument (zejména v částech, které obsahují soukromé adresy, telefonní čísla, umístění důležitých dokumentů), což znamená, že nesmí být rozdáno všem zaměstnancům.

Situaci je nutné neustále monitorovat. Žádný plán krizových opatření krizovým situacím, ať už

způsobeným přírodou nebo člověkem, nezabrání. Musíme proto být nestále v kontaktu s poskytovateli preventivních služeb, především v oblasti sledování výskytu přírodních katastrof (meteorologii, seismické pohyby, záplavy...). Drobnějším incidentům nebo mimořádným událostem zaviněným člověkem musíme věnovat zvláštní pozornost zejména po návštěvních době, když je budova uzavřena, nebo v průběhu oprav a renovací; ke krizovým událostem nejčastěji dochází o víkendech a o svátcích.

Když máte sestavený plán krizových opatření, nemyslete si, že už máte vyhráno. Ke krizové situaci může dojít kdykoliv a vy musíte být připraveni jí čelit. Abyste měli všechny výhody na své straně, musíte si zorganizovat a naplánovat spolupráci s ostatními kulturními institucemi, ale nejen s nimi. Je nanejvýš důležité kontaktovat týmy záchranářů, které budou v případě krizové situace zasahovat jako první. Mám na mysli hasiče, policii, a pokud by šlo o velkou katastrofu, i armádu. Může být také užitečné počítat s dobrovolníky z řad občanů. Ve zmatku a napětí blížící se pohromy takové lidi nebudete mít čas hledat. Musíte je kontaktovat, když máte čas jim vysvětlit, kdo jste, co uchováváte, co od nich očekáváte, jak vám mohou pomoci a jak například zacházet s mokřými knihami.

Musíte vědět, že v případě velké pohromy asi nebudete smět vstoupit do budovy a požárníci budou jediní, kdo budou moci zasahovat, nejprve při likvidaci katastrofy, a pak při záchraně vašich sbírek. Proto byste jim měli vysvětlit, co ohrožuje papírový materiál, například když nasákne vodou. Pro hašení požáru by měli používat raději něco jiného než vodu, pokud je to možné. Může být velmi užitečné, když v kontaktu s hasiči budete od samého začátku výstavby knihovny a dohodnete se o umístění hasicích přístrojů, alarmů, jaké druhy alarmů a hasicích přístrojů by byly nejlepší apod.

Důležitý je také kontakt s policií. V případě pohromy je nutno zabezpečit okolí a ochránit sbírky před rabováním. Spolupráce s armádou je důležitá v oblastech, kde hrozí ozbrojený konflikt. Vojáci by měli vědět, že kulturní bohatství je třeba respektovat a chránit v každé situaci. To nebyl případ nedávné války v Iráku, a všichni jsme to odsoudili.

Každý seminář o specifických knihovnických problémech, od diskusí o vybavení a opatření při mimořádných událostech až po zacházení s dokumenty je pozitivní zkušeností i pro neknihovníky. A konečně se doporučuje kontakt s vedoucími okolních kulturních institucí: muzeí, archivů... při sestavování seznamů dostupných zdrojů, organizaci společných školení a vzájemné pomoci v případě větších katastrof.

II KDYŽ POHROMA UDEŘÍ

Bez ohledu na všechna báječná preventivní opatření, která jste učinili, a bez ohledu na plán krizových opatření, který jste vypracovali, dojde

ke krizové situaci. Škody bývají většinou horší v těch případech, kde byla špatná komunikace a problémy s informovaností. Nedostatek informací, dezinformace nebo špatná informovanost vždycky záchranné operace zdržují. Mohou také poškodit budoucí projevy solidarity. Dobrá komunikace je zcela nezbytná. První je varování. Výzvy, které budou předávány telefonem nebo místním rozhlasem, by měly být nahrány předem a měly by obsahovat přesné informace o typu krizové situace a o způsobech evakuace budovy. V případě velké katastrofy se o událost bude zajímat celá komunita a lidé budou chtít vědět, co se vlastně stalo, jaký byl rozsah katastrofy, jaká opatření už byla učiněna, jaké jsou škody apod. Lidé většinou chtějí pomoci a spontánně organizují dobrovolnou pomoc, nebo se ptají, co mohou udělat. Dobrým prostředkem informování novinářů a veřejnosti je krizová buňka. Někdy se doporučuje zavést zvláštní telefonní linku s pravidelně aktualizovanou nahanou zprávou o situaci pro informování zaměstnanců i veřejnosti, jak dlouho bude knihovna uzavřena, kdy se budou zaměstnanci moci vrátit do budovy apod. Dobrou metodou je také zaslání poděkování prostřednictvím elektronických poštovních seznamů, což je méně časově náročné než odpovídat na jednotlivé e-maily.

Je důležité, aby příkazy dávala jen jedna osoba. Stejná osoba musí rozdělovat role všem členům záchranného týmu. Improvizace by měla být omezena na minimum, i když pravidlem by měla být flexibilita a řídit se podle vývoje situace a případných komplikací. Touto osobou nemusí být ředitel. Respektování hierarchie není nejdůležitější. Podstatná je kompetence příslušné osoby, její vědomosti a zkušenosti. Při sestavování skupiny pro mimořádné události se musí tyto tři věci brát do úvahy. Pracovník, který už 25 let pracuje ve skladu a dokonale zná celou sbírku, bude daleko efektivnější při třídění poškozených knih než ředitel oddělení sbírek, který byl jmenován teprve před dvěma měsíci.

Všichni víme, že především v případě povodně je třeba reagovat okamžitě, protože za jeden nebo dva dny by pro dokumenty nasáklé vodou mohlo být již pozdě. Proto je na mimořádnou situaci třeba reagovat co nejrychleji. Avšak, a ráda bych to zdůraznila, přestože je důležité co nejvíce šetřit čas, je lepší věnovat o několik minut více rozhodování o strategii zásahu, než bezmyšlenkovitě pobíhat z místa na místo. Z toho jsou jen chaos a chyby. Proto je lepší nejdříve myslet, a pak teprve jednat, s chladnou hlavou si určit strategii akce a pak jednat postupně a, vyskytnou-li se nové okolnosti, být připraven tuto strategii změnit.

Pamatujte, že je velmi důležité co nejrychleji vyhodnotit rozsah škod. Fotografie zasažené oblasti a sbírek se mohou stát zdrojem přesných informací při jednání s pojišťovnou nebo restaurátory, kteří se budou později zabývat obnovou sbírek.

III OPATŘENÍ V PŘÍPADĚ KRIZOVÉ SITUACE

Když dojde k velké přírodní pohromě, jsou zaměstnanci často ihned evakuováni a do budovy se budou moci vrátit, až bude zajištěna, což může trvat hodiny nebo i dny. V případě drobnější události je situace samozřejmě úplně jiná. Opatření se liší podle významu události, ale také podle zdrojů, které má poškozená instituce k dispozici, a to v oblasti personální i finanční. Malé instituce se budou obtížně vyrovnávat s požárem nebo povodní a budou potřebovat pomoc externích kolegů, restaurátorů a dokonce i dobrovolníků. Ve všech případech však musíme dbát o bezpečnost a pohodlí zaměstnanců, kteří se účastní záchranných prací. Za tímto účelem musíme:

- zajistit, aby lidé, kteří byli určeni, aby se zúčastnili záchranných prací při velké katastrofě, byli informováni o bezpečí své rodiny a majetku;
- zvýšit počet pracovních týmů a zajistit jejich rychlé střídání, protože práce ve spěchu, v obtížných podmínkách prostředí a klimatu je často daleko únavnější;
- plánovat vybavení záchranářů dobrými pomůckami (pokud jsou nutné), jako jsou boty, gumové pláště, svetry, deky, brýle, rukavice...;
- naplánovat poskytování občerstvení záchranářům.

Ve dnech bezprostředně po katastrofě bude pravděpodobně třeba naplánovat psychologickou podporu pro zaměstnance, kteří se museli dívat na to, jak se jim bortí jejich celoživotní dílo.

Pokud existují zásady nebo je-li stanoven optimální postup pro zacházení s poškozenými materiály, především s mokřkými dokumenty, existují situace, kdy je třeba jim dát přednost. Během školení se zaměstnanci dozvědí, jak poškozené dokumenty třídit: na suché, mokré, nasáklé, jak s nimi zacházet, jak je dávat do různých krabic podle rozsahu jejich nasáknutí, jak sestavovat seznamy odvážených dokumentů a jak krabice a obaly s dokumenty označovat, aby je bylo možno najít, až to bude potřeba. Avšak pokud je poškozeno velké množství dokumentů, bývá nutné přikročit k drastickým rozhodnutím. Všichni jsme viděli záběry knih, které si lidé předávali z ruky do ruky, ať už to bylo ve Florencii v roce 1966 nebo v Leningradě po požáru v Knihovně Akademie věd. V obou případech bylo nezbytné evakuovat co možná nejvíce dokumentů dříve, než se stane další katastrofa, a i když se s knihami nezacházelo tak, jak by se mělo, a některé tím utrpěly, alespoň byly zachráněny. Jak říká přísloví, někdy je lepší něco než vůbec nic.

Katastrofu je třeba dokumentovat, protože to pomůže prevenci a opatřením při podobné krizové události někdy v budoucnosti. Fotografie jsou dobré, ale písemné zprávy popisující okolnosti pohromy a podrobnosti o poškozených materiálech, opatřeních při krizové situaci a o záchranných operacích jsou nezbytně nutné.

Je jasné, že ne se všemi dokumenty je třeba zacházet stejně. Knihy nebo noviny, které jsou příliš poškozeny a nemohou být zachráněny, není třeba zmrazovat. Stejně tak knihy, které se dají ještě koupit, nebo „paperbacky“ nemá cenu zmrazovat, protože jejich záchrana by byla nákladnější než zakoupení nových.

Je moudré se smířit s tím, že žádný plán krizových opatření nebude dokonalý a že je vždycky možné jej dál zlepšovat, s ohledem na to, co se nepovedlo nebo proč nebyly použity správně.

Je rozumnější připustit, že velkým katastrofám se nelze vyhnout, ale že jejich následky lze zmírnit, pokud budou realizována přijatá preventivní opatření.

To nejdůležitější, co jsem chtěla ve své přednášce říct, je, že zcela klíčovým problémem je prevence.

IV VELKÁ POVODEŇ PŘEDVÍDANÁ V PAŘÍŽI

Teď mi dovoluňte uvést jako příklad, jak město Paříž loni v zimě reagovalo na hrozbu velké povodně. Naštěstí ta katastrofa ještě nepřišla. Ale odborníci se obávají, že by k ní mohlo dojít ještě na podzim nebo na počátku příštího roku.

Abychom si učinili přibližnou představu o zeměpisné situaci města, musíme si uvědomit, že řeka Seina rozděljuje Paříž horizontálně na dvě poloviny, které se rozkládají na pravém a levém břehu řeky.

Hlavní kulturní instituce jako Louvre, muzeum Orsay, BnF a řada dalších méně známých institucí, které nicméně uchovávají kulturní poklady, jsou rozloženy podél Seiny.

V roce 1910 zaplavila břehy řeky Seiny a všechny okolní ulice velká povodeň. V centru Paříže byly zaplaveny všechny mosty. Povodně tohoto rozsahu se obvykle přihází jednou za sto let. Proto v loňském roce město Paříž a celý pařížský region sestavily velmi podrobný plán krizových opatření, zahrnující nejen kulturní instituce podél Seiny, ale také metro a železniční síť, elektrárny a rozvodné sítě a telekomunikace. Opatření byla také učiněna ve školách a nemocnicích. Pokud se povodeň vyrovná povodni z roku 1910, očekává se zastavení nebo narušení ekonomických aktivit města na dobu minimálně šesti měsíců, kdy nebude k dispozici veřejná doprava, stabilní dodávka elektřiny, bude poškozeno telefonní spojení (i mobilní), nebude fungovat televize apod.

Obnova a opravy budou pomalé, protože bude důležité znásobit počet přehradních hrází. Doufáme, že tato noční můra se nikdy nestane skutečností, protože loňské letní povodně v Praze a dalších střeoevropských městech Pařížany opravdu vyděsily a připomněly jim, že pro omezení škod je nezbytná prevence. Policejní prefektura uspořádala několik

setkání s úředníky z radnice a povodňové služby včetně příslušných ministerstev (kultury, zdravotnictví, policie, dopravy apod.), na kterých se rozhodovalo o tom,

- kdy varovat lidi;
- kam přemístit dočasně školy a kam umístit děti;
- kdy evakuovat lidi z ohrožených budov nebo oblastí;
- jaká se mají přijmout preventivní opatření.

Každá instituce, společnost nebo dopravce, kteří se podílejí na životě města, museli přijmout konkrétní opatření.

Ministerstvo kultury například rozhodlo přidělit 5,2 mil. Euro na přepravu více než 100 000 artefaktů, které byly uloženy ve sklepeních různých muzeí podél Seiny, do skladů (10 000 m²), které bylo za tím účelem speciálně pronajato na dva roky. Muzeum města Paříže už se začalo stěhovat, ale některá oddělení našla dost místa ve stávajících prostorách, aby přemístila artefakty do vyšších pater, což bylo méně nákladné. Pokud jde o artefakty, které zůstaly na místě, ty mohou být rychle přemístěny do 24 nebo 72 hodin. Zaměstnanci dostali školení o zacházení s křehkými materiály.

Louvre a Orsay jsou samozřejmě obrovská muzea a jejich sbírky jsou tak důležité, že v případě nouze budou potřeba další zaměstnanci. Je připraveno 700 dobrovolníků, kteří byli poučeni o tom, kam jít a jak se nezranit při manipulaci s těžkými předměty.

Podobný evakuační plán byl sestaven pro Středisko výzkumu a restaurátorství pro francouzská muzea. Předměty, které čekaly na restaurování, byly vráceny do muzeí. Další budou přestěhovány jen v případě povodně. Vědecké a technické vybavení, které nebude možno přestěhovat, bude zabaleno do nepropustných obalů. Pokud jde o dokumentaci, právě probíhá její digitalizace, aby byla snadno dosažitelná na dálku.

A v neposlední řadě ministr požádal o zahájení studií pro vybavení nových prostor poblíž Paříže pro uchování národních sbírek v odpovídajících skladovacích a bezpečnostních podmínkách.

Pokud jde o BnF, byla vybudována před necelými deseti lety a architekt byl požádán, aby navrhl sklepy zcela vodotěsné. Ačkoliv tato budova stojí velmi blízko Seiny, technici ujišťují, že nemůže být ohrožena. Přesto byl loni sestaven plán mimořádných opatření a právě probíhá jeho realizace. Byly vytvořeny záchranné týmy a proběhla řada školení o zacházení s mokřými knihami, takže velký počet zaměstnanců už dnes ví, jak se chovat.

Ráda bych svou přednášku zakončila krátkým představením Mezinárodního výboru Modrého štítu. Rada z vás o této instituci určitě slyšela, ale ve skutečnosti ji nezná, ačkoliv existuje i v České republice. Dovolte mi proto vysvětlit, proč byla založena a čeho je schopna dnes dosáhnout.

V MODRÝ ŠTÍT (BLUE SHIELD)

Dramatické události z války v Iráku, které vedly ke zničení a vydrancování podstatné části iráckého kulturního dědictví, šokovaly celou kulturní veřejnost. Každý rok se odehrávají dramatické a neočekávané události, které vymažou část naší historické paměti zničením kulturního dědictví, které bylo nashromážděno v našich knihovnách, archívech a muzeích. Nedávné dramatické události v Afghánistánu, Kosovu, východním Timoru nebo v Sierra Leone, abych jmenovala alespoň některé, jsou svědectvím nebezpečí, která ohrožují kulturní dědictví v případě ozbrojených konfliktů. Přírodní katastrofy jako povodně, požáry, hurikány nebo sesuvy půdy bohužel nezůstávají nikterak pozadu. Já bych dnes chtěla vysvětlit, jak se instituce jako knihovny, archívy a muzea rozhodly spojit, aby společně zmírnily rozsah škod v případě, že dojde k nějaké katastrofě. Právě to byl důvod, proč založily Mezinárodní výbor Modrého štítu (ICBS).

1. MEZINÁRODNÍ VÝBOR MODRÉHO ŠTÍTU (ICBS)

Modrý štít je emblémem Haagské konvence z roku 1954 o ochraně kulturního majetku v případě válečného konfliktu, který se používá pro označení míst tvořících součást kulturního dědictví, jimž se dostane ochrany Konvence. Mezinárodní výbor Modrého štítu je nezávislá spolupracující instituce sdružující čtyři profesionální nevládní organizace. Byla založena v roce 1996 Mezinárodní radou pro archívy (ICA), Mezinárodní radou muzeí (ICOM), Mezinárodní radou pro památky (ICOMOS) a Mezinárodní federací knihovnických asociací a institucí (IFLA). Představuje bezkonkurenční skupinu odborníků, kteří mohou poskytnout uznávané odborníky, profesionály s potřebnou odborností a kontakty v případě ozbrojených konfliktů nebo přírodních katastrof, které by mohly poškodit kulturní dědictví kdekoli ve světě. Tyto čtyři organizace také na mezinárodní úrovni spolupracují při přípravě na rizika a na lokální úrovni při podpoře této přípravy.

2. HAAGSKÁ KONVENCE

Konvence o ochraně kulturního dědictví v případě ozbrojeného konfliktu, přijatá v holandském Haagu v roce 1954 jako reakce na hromadné ničení kulturního dědictví během 2. světové války, je první mezinárodní dohodou přijímanou po celém světě a výlučně zaměřenou na ochranu kulturního dědictví. Vztahuje se na předměty movité i nemovité, včetně architektonických, historických a uměleckých památek, archeologických nalezišť, uměleckých děl, rukopisů, knih a dalších předmětů uměleckého, historického nebo archeologického zájmu, stejně jako i vědecké sbírky všeho druhu.

Státy, které Konvenci podepsaly, jsou povinny zmírňovat účinky ozbrojených konfliktů na kulturní dědictví a dále:

- činit preventivní opatření pro tuto ochranu, nejen v době válečných střetů (kdy už je obvykle příliš pozdě), *ale i v dobách míru*;
- chránit a respektovat kulturní dědictví během ozbrojeného konfliktu (tento závazek se také týká konfliktů, které nemají mezinárodní charakter);
- označovat některé důležité budovy a památky emblémem Modrého štítu.

Konvence byla přijata společně s Protokolem, který zakazuje vývoz kulturního dědictví z okupovaného území a požaduje vrácení takového majetku státu, z něhož byl odvezen. Dále Protokol výslovně zakazuje používat kulturní majetek pro účely válečných reparací.

Ke dni 26. března 2003 Konvenci podepsalo 105 států, z nichž 87 také podepsalo Protokol.

3. DRUHÝ PROTOKOL HAAGSKÉ DOHODY

V důsledku barbarských zločinů na kulturním dědictví v průběhu 80. let dvacátého století a na počátku let devadesátých byla v roce 1991 iniciována revize Konvence, aby bylo možné dojít k nové dohodě a lepší Konvenci. Na diplomatické konferenci v Haagu v březnu 1999 byl přijat Druhý Protokol Haagské Konvence. Tento druhý Protokol poskytuje kulturnímu dědictví větší ochranu, než tomu bylo dříve, a vytváří novou kategorii vyšší ochrany kulturního dědictví, které je pro lidstvo obzvlášť důležité, požívá patřičné právní ochrany na národní úrovni a není používáno pro vojenské účely. Specifikuje rovněž sankce za závažné poškození kulturního majetku a stanoví podmínky aplikace individuální trestní odpovědnosti. A konečně tento Protokol ustavuje dvanáctičlenný Mezivládní výbor pro dohled nad realizací Konvence a Druhého Protokolu. Tento Protokol oficiálně uznává ICBS jako jednu z organizací pověřených k tomu, aby jako poradci přispívali k práci Výboru.

4. CÍLE A ZÁSADY ICBS

Hlavními cíli ICBS jsou:

- podpořit mezinárodní reakci na hrozby a mimořádné situace prostřednictvím spolupráce ICBS s národními organizacemi;
- nabízet své expertní služby;
- podporovat ochranu a respekt ke kulturnímu dědictví a především podporovat vytváření norem pro preventivní opatření;
- školit odborníky na národní nebo regionální úrovni v oblasti prevence proti katastrofám, jejich zvládnutí a obnově po katastrofách.

ICBS usiluje o to, aby se Modrý štít časem stal pro kulturní dědictví tím, čím je Červený kříž v oblasti humanitární ochrany. ICBS vypracoval svou chartu v dubnu 2000 ve Štrasburku a rozhodl se respektovat tyto zásady:

- společné akce;
- nezávislost;
- neutralita;
- profesionalita;
- respekt pro kulturní identitu;
- práce na základě neziskovosti.

5. FÁZE ZÁSAHŮ

Činnost ICBS je trojího druhu a odehrává se před konfliktem nebo přírodní katastrofou, během nich a po nich. V rámci akčního plánu ICBS byla zatím nejlépe propracována preventivní fáze, která zahrnuje:

- hodnocení rizik a zvyšování informovanosti o hrozbách u vlád a odborné i laické veřejnosti;
- zvyšování připravenosti na rizika;
- školení profesionálních týmů pro zásahy během katastrof a po nich a organizování seminářů;
- podporu sestavování plánů krizových opatření, především na úrovni národních institucí.

ICBS zamýšlí zdůraznit skutečnost, že preventivní opatření jsou užitečná nejen v případě katastrofy, ale také v každodenní správě instituce, a že přispívají k dobré péči o sbírky.

Doufáme, že ICBS prokáže v budoucnu schopnost reagovat na katastrofické situace tím, že:

- bude poskytovat odborníky prostřednictvím své mezinárodní multisektorální sítě profesionálů;
- získá základní fond pro finanční podporu okamžité pomoci při katastrofách;
- bude šířit informace a sdílet zdroje.

6. IRÁK

Několik týdnů před začátkem války v Iráku předseda ICBS Ross Shimmon, který je současně generálním tajemníkem IFLA, zaslal protestní dopisy Georgi Bushovi, José Maríovi Aznarovi a Tonymu Blairovi, ve kterých požadoval, aby respektovali kulturní dědictví a učinili veškerá možná opatření na jeho ochranu. ICBS také publikoval oficiální výzvu kulturních profesionálů k mimořádné ochraně iráckých kulturních pokladů, která byla rozeslána do celého světa profesionálním organizacím, asociacím a institucím, do tisku, informačním agenturám a redakcím novin.

Zdá se, že se zpráva k adresátům vůbec nedostala. Výjimkou byla jen některá média: kanadské noviny „Le Devoir“ a anglický „The Guardian“ publikovaly články na toto téma a obhajovaly postoj ICBS. Avšak většina projevů nesouhlasu zůstala nevyslyšena a nezodpovězena, ačkoliv mnoho našich kolegů v USA nebo v Anglii, kteří byli proti Bushově strategii, byli tak šokováni postojem koaličních ozbrojených sil, že dokonce rezignovali na své vedoucí funkce, když bylo bohužel vyrabováno Národní muzeum v Bagdádu a došlo k požáru Národní knihovny a zničení jejího archivu. Nicméně dozvěděli jsme se i lepší zprávy,

a to že řada předmětů byla předem přemístěna na bezpečnější místo.

V centrále organizace UNESCO v Paříži se 17. dubna konalo setkání odborníků, na kterém byli zastoupeni všichni zakládající členové ICBS. Odborníci diskutovali o škodách, které válka způsobila iráckému kulturnímu dědictví.

V oficiálním komuniké vydaném na konci setkání se praví:

„Schůze odsuzuje rozsáhlé škody a rabování, kterými utrpělo kulturní dědictví Iráku v důsledku nedávného konfliktu, a je tím hluboce šokována. Vyzývá koaliční síly, aby dodržovaly zásady Haagské dohody z roku 1954 na ochranu kulturního dědictví v případě ozbrojeného konfliktu a jejích dvou Protokolů.

Schůze se dohodla na následujících doporučeních těm, kdo jsou odpovědní za občanský pořádek v Iráku:

- aby všechna muzea, knihovny, archivy, památky a pamětihodnosti Iráku byly okamžitě opatřeny ostrahou;
- aby byl okamžitě zakázán veškerý vývoz starožitností, uměleckých děl, knih a archivních fondů z Iráku;
- aby byl okamžitě vydán zákaz mezinárodního obchodu s předměty iráckého kulturního dědictví;
- aby byla vydána výzva na dobrovolné a okamžité vrácení kulturních předmětů, které byly ukradeny nebo nezákonně vyvezeny z Iráku;
- aby byla uspořádána okamžitá mise koordinovaná organizací UNESCO pro průzkum fakt, která by vyhodnotila rozsah škod a ztrát, které utrpělo kulturní dědictví Iráku;
- aby byly podpořeny mezinárodní snahy pomoci kulturním institucím v Iráku.

Po tomto setkání se ICA a IFLA dohodly, že jmenují pro tuto misi pro průzkum fakt jednoho zástupce. Jean-Marie Arnoult byl dostatečně kvalifikován, aby se zúčastnil jako knihovnický odborník. V Bagdádu už byl na misi UNESCO v roce 1999, a proto měl přímé a čerstvé zkušenosti s místními podmínkami. Kromě toho má rozsáhlé zkušenosti z misí v Africe a na Středním Východě. Svým vzděláním je odborník na restaurování a obnovu památek. Bohužel si americké úřady v Iráku nepřály, aby se mise účastnil Francouz. Proto se mise zabývala pouze situací v muzeích.

Doufáme, že se tento přístup bude dále rozvíjet na základě silných protestů celosvětového kulturního společenství. Ale úkoly ICBS jsou obrovské a potřebujeme podporu všech, vaši zvlášť.

7. PŘEHLED OSTATNÍCH ČINNOSTÍ

I přes nedostatek zdrojů, lidských i finančních, ICBS realizoval řadu projektů zaměřených na konkrétní ohrožené oblasti, jako je Kosovo nebo Afghánistán. Zúčastnil se různých setkání pořádaných

UNESCO a týkajících se nového Haagského protokolu a organizoval mezinárodní seminář ve Slovinsku v listopadu 1998 pro odborníky na likvidování následků katastrof. Účastníci z dvanácti zemí z muzeí, archivů, knihoven a historických budov strávili týden diskutováním o strategiích a taktikách likvidace krizových situací. Diskusním materiálem na tomto semináři, určeném pro pracovníky z východní a jižní Evropy, byly případové studie o válečných škodách v Bosně a Chorvatsku, povodních v Polsku, škodách způsobených zemětřesením v Itálii, ale také zkušenosti holandských a švédských vojáků, včetně bývalého vojenského velitele vojsk Spojených národů v Bosně.

Ze semináře bylo vydáno společné prohlášení, které vešlo ve známost jako Radenská deklarace. V deklaraci byly tyto požadavky:

- zahrnutí ochrany a respektu vůči kulturnímu dědictví jak za normální, tak za mimořádné situace do národních politických programů;
- vytvoření strategií pro hodnocení a snižování rizik pro kulturní dědictví a posílení kapacit boje proti následkům mimořádných událostí;
- aby instituce, které se mají starat o kulturní dědictví, zahrnuly do svých činností také přípravu na mimořádné události a jejich řešení.

8. SPOLUPRÁCE

Síla Modrého štítu spočívá v tom, že pracuje v mnoha sektorech a je místem, kde se setkávají profese a instituce z celého rozsahu kulturního spektra. Spojením všech těchto zkušeností a zapojením vojenských orgánů a záchranných sborů se Modrý štít může stát efektivním modelem pro řešení rizik krizových situací na národní úrovni. Organizace jako Mezinárodní výbor Červeného kříže a Mezinárodní středisko pro studium ochrany a restaurování kulturního majetku (ICCROM) jsou jistě hlavními partnery při realizaci činností ICBS. Je důležité, aby byla zdůrazněna potřeba angažovanosti osob z různých oblastí prevence krizových situací, a to nejen až ke katastrofě dojde, ale už předtím.

9. NÁRODNÍ VÝBORY MODRÉHO ŠTÍTU

Už od založení ICBS bylo jasné, že jeho účinnost by posílilo vytvoření národních výborů Modrého štítu. Je důležité, aby každá mezinárodní iniciativa byla převzata a podpořena místními iniciativami v jednotlivých zemích. Výbory Modrého štítu už v řadě zemí existují nebo se tvoří. První byla Belgie, po ní pak následovaly Holandsko, Anglie, Francie, Itálie, Česká republika, Makedonie, Polsko, Benin a Norsko. Založení národního výboru se chystá v Austrálii, Kanadě, Peru a Rusku. Některé další země, jako například Švýcarsko a USA, mají podobné organizace.

Vy všichni můžete v realizaci a rozvoji národních výborů Modrého štítu hrát důležitou roli.

Závěrem mi dovoluete zdůraznit, jak důležitou roli byste mohli hrát. Jako profesionálové v oblasti kultury byste měli podporovat spolupráci s jinými profesemi a orgány na zlepšení připravenosti na mimořádné situace. Na místní úrovni může každý z vás poskytnout své dovednosti a pomoc při rozšiřování informovanosti veřejnosti o tom, co ohrožuje kulturní dědictví a jak s tím bojovat. Efektivnost Modrého štítu závisí více na odbornosti, ochotě a zaujetí než na nadbytku financí. Začněme vybudováním sítě

a stanovením strategie. Silná organizace na počátku zaručí úspěch záchranných operací, které, protože katastrofy přicházejí nečekaně, nelze naplánovat. Jakmile budeme vědět, kam jdeme, pokusíme se získat všechny potřebné zdroje a budeme moci realizovat kampaně na získání finančních prostředků na pomoc záchraně po katastrofách, kdekoliv k nim dojde. Modrý štít je kolektivním projektem a potřebuje i vaši pomoc.

Marie-Thérèse Varlamoff

Ředitelka IFLA PAC (Preservation and Conservation Core Activity)

Viceprezidentka francouzského výboru Modrého štítu

marie-therese.varlamoff@bnf.fr